

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Paedagogica II (2012)

Marzena Fryszkiewicz

Czas wolny uczniów o obniżonym potencjale intelektualnym

Pojęcie czasu wolnego

Międzynarodowa Konferencja UNESCO w 1957 roku uznała i wprowadziła termin czasu wolnego (ang. *leisure*). W następstwie coraz to bardziej skomplikowanych stosunków społecznych i związanych z tym przemian kulturowych wzmożło się zainteresowanie czasem wolnym. Rozwój badań na ten temat doprowadził do określenia pojęcia czasu wolnego.

Powszechną aprobatę uzyskała definicja J. Dumazediera, który przez „czas wolny” rozumie „wszelkie zajęcia, jakim może oddawać się jednostka z własnej ochoty bądź dla wypoczynku, bądź dla rozrywki, bądź dla rozwijania swych wiadomości lub dla bezinteresownego kształcenia się, a także dobrowolny udział w życiu społecznym, poza obowiązkami zawodowymi i rodzinnymi” (Wujek 1969, s. 5). Pojęcie czasu wolnego jest pewnym nieporozumieniem, to nie czas jest wolny, tylko człowiek ma mniejszą lub większą swobodę w sposobie zużytkowania go. Czas jest bowiem kategorią obiektywną i w niektórych okresach życia wydaje się, że czas się wydłuża, a w innych „leci bardzo szybko”. Spotkać się można z różnorodnymi definicjami, począwszy od bardzo prostych, po coraz to bardziej rozbudowane i złożone.

W Polsce problematyka czasu wolnego dzieci i młodzieży była przedmiotem badań już od pierwszej połowy XX wieku. T. Wujek (1960, s. 169) stwierdza, że:

[...] za czas wolny ucznia należy uważać taki czas, który pozostaje mu po zaspokojeniu potrzeb organizmu, wypełnieniu obowiązków szkolnych i domowych, w których może on wykonywać czynności według własnego upodobania, związane z wypoczynkiem, rozrywką i zaspokajaniem własnych zainteresowań.

Bardzo podobnie K. Czajkowski (1979, s. 10) ujmuje czas wolny, ponieważ uważa, że:

czas wolny dziecka to ten okres dnia, po uwzględnieniu czasu przeznaczanego na naukę szkolną, posiłki, sen, odrabianie lekcji i niezbędne zajęcia domowe. Wolny czas dziecka obejmuje także dobrowolnie przyjęte obowiązki społeczne. Czas wolny dzieci to czas, który może być przeznaczony na jego odpoczynek, rozrywkę i zaspokojenie osobistych zainteresowań.

Analizując definicje czasu wolnego i sposobów jego realizowania, warto uświadomić sobie, że osoby o obniżonym potencjale intelektualnym inaczej rozumiejąc czym jest czas wolny nie są w stanie całkowicie poprawnie go spożytkować. A. Hulek (1989) w swoich rozważaniach stwierdził, iż czas wolny osób upośledzonych umysłowo należy rozpatrywać z dwóch punktów widzenia – tych samych wartości, co u osób pełnosprawnych i dodatkowych, związanych z rodzajem i stopniem upośledzenia. Osoby niepełnosprawne z uwagi na różne uwarunkowania obiektywne (np. trudności z poruszaniem się) i subiektywne (brak przekonania o możliwościach aktywnego życia) mają dużo czasu wolnego. Czas ten nie jest na ogół właściwie zagospodarowany i wykorzystywany w procesie rehabilitacji społecznej.

Badania H. Borzyszkowej (1985) potwierdzają, że upośledzeni umysłowo dysponują dużą ilością czasu wolnego. Natomiast – wieloczynnikowo uwarunkowana – ich postawa wobec życia powoduje, że jest on marnotrawiony. Jedynie właściwe postępowanie dorosłych, dobre wzorce oraz uczestnictwo niepełnosprawnych w zorganizowanych zajęciach mogą „nauczyć” ich efektywnego zagospodarowania czasu wolnego.

L. Ploch (1992) zwraca uwagę na wzrastające znaczenie wartości rewalidacyjnych czasu wolnego osób upośledzonych umysłowo. Wiąże się to z upowszechnieniem w pedagogice specjalnej koncepcji kształcenia przez całe życie, jako istotnego warunku lepszego przystosowania się tych osób do coraz bardziej skomplikowanych i zmieniających się warunków. Upośledzeni umysłowo nie są w stanie w pełni samodzielnie organizować sobie czasu wolnego, toteż konieczne jest stwarzanie im możliwości pożytecznego i racjonalnego wykorzystania go oraz kontrola ze strony osób pełnosprawnych.

Czas wolny uczniów szkoły specjalnej

Każda jednostka, także dziecko o obniżonej sprawności intelektualnej kształtuje swoją osobowość, swoją postawę wobec otoczenia oraz szuka własnej roli w świecie. Dzieje się to dzięki odpowiedniej organizacji czasu wolnego. Skuteczność poczynań rodziny według H. Borzyszkowej (1985) zależy od jej stosunku do organizacji czasu wolnego, sytuacji finansowej, socjalnej, kulturalnej, wykształcenia i zainteresowań rodziców.

Prawidłowa organizacja czasu wolnego może stanowić niewyczerpane źródło możliwości wychodzących naprzeciw specyficznym potrzebom rozwojowym dzieci o obniżonej sprawności intelektualnej. Racjonalnie zorganizowany czas wolny dzieci i młodzieży upośledzonej umysłowo w stopniu lekkim daje im możliwość rozwoju zdolności oraz pogłębienia zainteresowań.

Czas wolny ludzi z wszystkich grup wiekowych stał się we współczesnych warunkach cywilizacji technicznej poważnym problemem życia społecznego. Szczególnie istotnym edukatorem i wychowawcą są media (telewizja, Internet). Otaczają one człowieka zewsząd, zaskakują natłokiem informacji. Dostęp do nich jest łatwy i powszechny. Najwięcej i najchętniej korzystają z nich jednostki o obniżonej sprawności intelektualnej.

Analizując sytuację uczniów szkoły specjalnej, można stwierdzić, że większość z ich pochodzi z rodzin niewydolnych wychowawczo, gdzie głównym czynnikiem uniemożliwiającym normalne funkcjonowanie jest zjawisko patologii. Z moich

osobistych obserwacji wynika, iż w takich domach brakuje funduszy na zaspokojenie podstawowych potrzeb, ale telewizja i komputer zajmują tam czołowe miejsce.

Osobom upośledzonym umysłowo trudno jest dokonywać świadomych wyborów, dlatego skutki braku zainteresowania rodziców mogą być katastrofalne, w sytuacji kiedy pochodzą ze środowisk zaniedbanych. Żyją w trudnych warunkach materialnych, w rodzinach dotkniętych bezrobociem oraz patologią społeczną. Wypoczynek i czas wolny jest w takich środowiskach rzadko planowany i kontrolowany. Dziecko bywa pozostawione samemu sobie. Zatem, trudno jest dziecku przejąć właściwe wzorce od najbliższych. Próbuje więc ich szukać gdzie indziej.

Wpływ środowiska społecznego na proces edukacji i wychowania dzieci niepełnosprawnych jest ogromny. Dzieci te dużo czasu spędzają na podwórku, czy wręcz na ulicy. Swoistym miejscem zabaw, spotkań i zarobkowania stały się w ostatnich latach centra handlowe, supermarkety i ich okolice. Ulica jest dla nich atrakcyjnym miejscem spędzania wolnego czasu – dostarcza wielu możliwości kontaktów, w które bezkrytycznie wchodzi, nie przewidując często niekorzystnych konsekwencji. Dziecko uczy się tu przez naśladownictwo rówieśników i dorosłych. Może poczuć się ważnym, a jednocześnie anonimowym. W nieformalnych grupach rówieśniczych znajduje akceptację i wsparcie. Istnieją kluby osiedlowe, parafialne, domy kultury, sekcje sportowe, jednakże skupiają one dzieci i młodzież o określonych zainteresowaniach, nastawionych na konkretny rodzaj działalności, więc uczniowie szkół specjalnych niezwykle rzadko znajdują tam swoje miejsce.

Szkoła organizatorem czasu wolnego

Środowisko rodzinne, w jakim wychowują się badani i w jakim przebywają w czasie wolnym, nie zawsze są godne podziwu (Przećławski 1993, s. 75–76). Często mają bardzo wiele do życzenia. Cechą charakterystyczną badanych rodzin jest już wcześniej wspomniana widoczna patologia społeczna i dlatego rzadko kiedy wynoszą z rodzinnego domu pozytywne wartości i ogólnie przyjęte normy postępowania i zachowania. Nie mają od najmłodszych lat wpajanych pozytywnych wzorców godnych naśladowania (Modrzejewska 1970, s. 53–57). To środowisko rodzinne – rodzice – powinni wskazywać swojemu potomstwu sposoby racjonalnego wykorzystania czasu wolnego (Ziemska 1979, s. 230). Niestety, bardzo często „swoje umiejętności” zdobywają od rówieśników i znajomych podczas codziennych, kilkugodzinnych spotkań na podwórku czy ulicy. Jest to przykre stwierdzenie, ale większość tych dzieci wychowuje właśnie podwórko i ulica, więc nie można się dziwić, że tak negatywnie wygląda świat tych dzieci i młodzieży. Jedne z niewielu pozytywnych wartości dzieci wynoszą ze szkoły, dlatego w obecnych czasach, bardzo duży nacisk kładzie się w szkołach na zajęcia pozalekcyjne. Współczesna szkoła przestaje już być jedynie placówką nauczającą, lecz w coraz większym stopniu staje się ośrodkiem wszechstronnego oddziaływania wychowawczego na dzieci i młodzież, zwłaszcza jeżeli chodzi o szkolnictwo specjalne.

Analizując zarówno przepisy prawa oświatowego, jak również nowelizację Karty Nauczyciela (art. 42 ust. 2 pkt. 2a lub 2b ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela – Dz. U. z 2006 r. nr 97, poz. 674 z późn. zm. zawarto regulację dodatkowej godziny w ramach 40-godzinnego czasu pracy) dowiadujemy się, że od roku szkolnego 2008/2009 nauczyciele zatrudnieni w szkołach podstawowych,

gimnazjach oraz w szkołach ponadgimnazjalnych w ramach czasu pracy są zobowiązani do realizacji dodatkowej godziny na rzecz uczniów. Po dokładnej analizie należy stwierdzić, iż każdy nauczyciel od 1 września 2009 roku zobowiązany jest prowadzić obowiązkowo zajęcia pozalekcyjne dla uczniów w wymiarze 2 godzin tygodniowo. Zajęcia opiekuńczo-wychowawcze powinny być przeznaczone m.in. na zajęcia zwiększające szanse edukacyjne uczniów, na pracę z uczniem zdolnym lub z uczniem mającym trudności w nauce oraz na zajęcia rozwijające zainteresowania uczniów. Ten ostatni punkt stanowi możliwość organizacji czasu wolnego poprzez stwarzanie optymalnych warunków przyczyniających się do pobudzenia zainteresowań, a tym samym ukazując walory właściwego spędzania czasu wolnego, który wcale nie musi okazywać się typowym „zabijaczem czasu”. Zajęcia organizowane przez nauczycieli mogą okazać się świetną możliwością w nawiązywaniu lepszych stosunków interpersonalnych w relacjach: prowadzący – uczestnik, uczestnik – uczestnik. W odróżnieniu od działalności typowo dydaktycznej w pracy pozalekcyjnej nie obowiązuje ogólnie ustalony jednolity program nauczania i wychowania. Każda szkoła, a także każdy prowadzący, dobiera treści i formy pracy pozalekcyjnej w miarę potrzeb i możliwości rozwojowych swoich uczniów – uczestników zajęć dodatkowych, tym samym przyczyniając się do rozwoju zainteresowań i zdolności. Wpływa to na poszerzenie wiedzy z różnych dziedzin życia, a także pobudza ich twórczość i aktywność ruchową.

Organizacja czasu wolnego jednostek o specyficznych potrzebach edukacyjnych powinna odbywać się także na zasadzie ścisłej integracji doświadczeń percepcyjnych, ruchowych i językowych w treningu różnych funkcji praktycznych. Niektórzy praktycy określają tę zasadę wielozmysłowym, czyli polisensorycznym poznaniem świata (Olechnowicz 1997; Knill 1997; Bogdanowicz, Kasica 2003). Dobrą stroną elastycznego programu działania okazuje się także świadomość, że uczeń–uczestnik nie będzie nagradzany typową oceną szkolną. Mając na uwadze specjalne potrzeby swoich podopiecznych oraz środowisko z jakiego pochodzą, bardzo często nauczyciele korzystają z pozytywnych wzmocnień w postaci wszelkiego rodzaju nagród i pochwał. Wpływa to korzystnie na ich osobowość – czują się kimś ważnym, na kogo skierowana jest uwaga osoby dorosłej. Każdy człowiek, tym bardziej osoba o obniżonej sprawności intelektualnej, pragnie pochwały, bo pochwała przywraca dumę i godność, powoduje „błysk w oku”, ośmiela, daje siłę i pomaga zbudować zaufanie. Osoba niepełnosprawna intelektualnie bardzo usilnie oczekuje na potwierdzenie efektów swojej pracy. Jeżeli będzie ona nieustannie krytykowana za swoje działanie – nie będzie doświadczała „sukcesów” (Mikrut 1998, s. 208) to taka sytuacja spowoduje niechęć do jej czynnego uczestnictwa w zajęciach. Jednostka ta w takiej sytuacji bardzo szybko znajdzie sobie inną formę spędzenia czasu poza murami szkoły, wróci do swoich starych przyzwyczajzeń i stanie się osobą „wolną” – pozostawioną bez kontroli, dla której znów siedzenie na ławce, błąkanie się po mieście, bezsensowne patrzenie w szklany ekran telewizora staną się formą zabicia czasu.

Podsumowując zagadnienie „czasu wolnego”, należy uzmysłowić sobie, że czas może „zabijać” i czas może „budować” – od każdego człowieka zależy, jak będzie przeżywał swój czas, ale trzeba mieć na uwadze, że jednostka o obniżonej sprawności intelektualnej potrzebuje naszej pomocy w wartościowym organizowaniu swojego czasu, zwłaszcza wtedy, kiedy szkoła staje się jedynym „wychowawcą” dziecka.

Literatura

- Bogdanowicz M., Kasica A., *Ruch rozwijający dla wszystkich. Efektywność Metody Weroniki Sherborne*, Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk 2003.
- Czajkowski K., *Wychowanie do rekreacji*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1979, s. 10.
- Hulek A., *Czas wolny ludzi niepełnosprawnych – zadania pedagoga*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989.
- Knill M., Knill Ch., *Program aktywności. Świadomość ciała, kontakt i komunikacja*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN, Warszawa 1997.
- Mikrut A., *Podstawy wychowawcze rodziców a samoocena i samoakceptacja u ich dzieci uczęszczających do szkoły podstawowej dla lekko upośledzonych umysłowo*, „Rocznik Pedagogiki Specjalnej”, t. 8, red. J. Pańczyk, Warszawa 1998, s. 208.
- Modrzejewska A., *Udział rodziców w organizowaniu wolnego czasu dzieci*, „Nowa Szkoła” 1970/6, s. 53–57.
- Olechnowicz H. (red.), *Opowieści terapeutów*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1997.
- Ploch L., *Jak organizować czas wolny dzieci i młodzieży upośledzonej umysłowo*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1992.
- Przeclawski K., *Czas wolny dzieci i młodzieży*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Wydawnictwo Fundacja Innowacja, Warszawa 1993, s. 75–76.
- Wujek T., *Praca domowa i czynny wypoczynek ucznia*, Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1969, s. 5.
- Wujek T., *Z badań nad budżetem czasu wolnego młodzieży szkolnej w środowisku wielkomiej-
skim*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1960, nr 3, s. 169.
- Ziemska M., *Rodzina i dziecko*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979, s. 230.

Spare time of students with lower intellectual potential

Abstract

Proper and rational organization of spare time may be an inexhaustible source of possibilities which meet the specific developmental needs of children with intellectual dysfunctions. It provides opportunities of developing their talents and interests, however, various environmental factors limit the possibilities of the active use of diverse forms of spending spare time.

To a large extent, students with lower intellectual potential acquire positive values at school and thus a lot of emphasis is presently given to extracurricular activities. Contemporary school ceases to be solely an educational facility and is becoming a place of versatile pedagogical influence on children and adolescents, especially when it comes to special education.

Since the school year 2008/2009 teachers employed in primary, lower secondary and secondary schools have been obliged to realize one additional hour for students within their working hours.